

Даніель БОБУА

SOSNOWSKA, DANUTA. INNA GALICJA  
(UNE AUTRE GALICIE)

Warszawa: "Elipsa", 2008. – 316 p.

Як свідчить уже сама назва книжки, дослідниця прагне відмежуватися від полоноцентричної традиції, котра зазвичай трактує галицьку культуру XIX ст. лише як австрійську частину поділеної Польщі. Цей задум успішно втілюється у праці, тому й заслуговує бути відзначеним.

Завдяки багатому матеріалові, у якому поєднуються художня література, статті у періодичних виданнях, подорожні нотатки, приватне листування й програмні виступи, авторка малює нову картину мультикультурної специфіки цієї частини Центрально-Східної Європи протягом 1830–1870 років. І якщо вона й зосереджує свою увагу на схрещенні поглядів, якими змірюють одне одного чеська, українська (рутенська) й польська складові населення даного регіону, то вивчення домінантних (німецької та російської) чи тісно сплєтених із ними (угорської, словацької тощо) культур тільки доповнює образ цього місця сходження різних ідентичностей, котрі шукають себе, сусідять, перетинаються, зіштовхуються чи змішуються. Бракує тут лиш однієї грані, а саме – єврейської культури.

Дослідниця однак не прагне відстежувати розвиток національностей, що веде до відшукування у пізніших утворах «неминучих» процесів, що посприяли викристалізуванню тої чи іншої нації, надаючи перевагу осмисленню невикористаних можливостей, розглядаючи непевності у розгортанні кожного моменту історії, кожної її тенденції, а також, часто, вагання, що були частиною людських доль. Цей мікрокосмос, як і всі європейські спільноти, перебував у хисткій рівновазі. Часто схоплений крізь призму біографій персонажів другого плану

(або принаймні тих, кого такими визначила історія), він постає у вигляді світу в процесі творення, де змагаються різні ідентичності, чергуються пориви й розчарування, але понад усім панує постійна творча активність. Отже, ця праця не підпорядковується жодній «історичній політиці», не випускає з поля зору жодної міфологізації чи демонізації того чи іншого табору. Будучи далекою від наголошування на цінності націєцентричних канонів і тріумфального маршу до їхнього утвердження, вона зосереджується на сумнівах, ваганнях, мінливості ідентичностей.

Відомо багато випадків, коли польські інтелектуали вибирали російську чи українську ідентичність («хлопоманство»), але Данута Сосновська знаходить культурних перебіжчиків у всіх таборах: тих, хто перейшов із чеського простору у польський і навпаки (Едмунд Хоєцький [Edmund Chojecki], який виявив себе чудовим знавцем чеської мови; К. В. Зап, котрий написав для першої чеської 12-томової енциклопедії, виданої у 1860-1874 роках, більшість статей, присвячених українським і польським авторам), що вносить дуже цінний елемент відносності, сприятливий для розвіювання усіх гаданих «вищостей» і «меншовартостей», довільно приписуваних тією чи іншою культурою.

Не хетуючи сучасними теоріями національної ідентичності (зокрема й американської школи), опанованих авторкою у Сполучених Штатах Америки і часто цитованих у дослідженні, книжка усе ж надає перевагу висвітленню конкретних випадків із царини мовного, релігійного чи суспільного життя. Захоплюючи сторінки присвячено полеміці довкола абетки, суперництву кирилиці й латинки у період між 1830 р. та добою віце-короля Агенора Голуховського (Agenor Goluchowski) у 1860-х роках. Відтак, читач стає свідком авторитарних спроб поляків латинізувати українську мову, за якими зацікавлено спостерігають чехи і які викликають серед русинів вельми неоднозначні реакції, дуже показові щодо можливостей їхньої потенційної еволюції. У цих змаганнях роль уніатської церкви не представляється однобічною. Її представники, надто на початку досліджуваного періоду, будучи єдиною русинською елітою, часто сприймалися неграмотною масою русинства як відступники від власного коріння і навіть зрадники.

Приклад Вагилевича, одного з членів «Руської трійці», є вражаючим (греко-католицький священник, що переходить у протестантство, аби могли очолити пропольську українську газету) і підсумовує у собі одному пастки багатьох міжкультурних переходів. Кожна сторона швидко відкидає й піддає анафемі тих, хто вдається до спроби цивілізаційного наближення до іншого культурного ареалу.

Варто прочитати десять розділів цієї книги, щоб зрозуміти, скільки бід і розчарувань може приховувати мультикультуралізм, нерідко зображуваний як країна чудес. Небагато із польських авторів, як Д. Сосновська, здатні аналізувати почуття чехів та українців, поставлених перед славнозвісним шляхетським гонором поляків. У такий спосіб вона повертає гідність людям, несправедливо оціненим своєю епохою, перечитує їхні листи і не вагається затаврувати зневагу, яка часто була властива представникам колишньої польсько-литовської республіки, закутим у непорушні лати власних мітів. Прекрасний урок скромності й відносності заохочує переглянути наявні стереотипи щодо слов'янського світу і знайти витоки численних спотворених репрезентацій. Втішає, що з-під польського пера виходить критика викривлень, подибуваних у «Історії Львова» Зубрицького (Zubrycki), або ж читати, що чехи, незважаючи на чари української школи польської поезії, тверезіше за поляків оцінювали несправедливі суспільні взаємини у Східній Галичині.

Ця порівняльна історія культур, представлена радше знизу, аніж згори, відкриває нам такі постаті, як Й. В. Фрич чи брати Іван і Яків Головацькі, які мусили розриватися між австрославізмом, панславізмом на російський кшталт і полонославізмом. Те, що сьогодні могло би здатися пристосуванством, насправді засвідчує глибокі складнощі вибору перед обличчям завжди непевних альтернатив. Головацький виголошує тост на честь Франца-Йозефа, згадуючи «Оду до молодості» Міцкевича, але він вкладає у нього панславістський зміст. Наслідкування, полеміка, запозичення, пошуки нової синтези – все змішується тут у єдине ціле. Ці люди все ще перебувають (можливо, тут дещо бракує довшої тягlosti) у стані очікування, властивому вже їхнім попередникам у XVII–XVIII ст. У 1720–1730 роках Пилип Орлик, останній український гетьман, був готовий іти за будь-якою європейською країною,

що гарантувала б визнання його «козацького народу». Він вимагав цього усіма мовами і вдаючись до усіх риторичних жанрів. Більш як століття потому Головацький говорить про долю угорських русинів чеською мовою і лише згодом перекладається російською та польською. Це феномен, який авторка називає «ситуативною етнічністю» – світ у пошуках самого себе, цікавий не менш, аніж світ національних «незаперечностей».

Ми іноді відчуваємо себе розгубленими перед цими уніатськими священиками, які говорять польською, латинською, старослов'янською, німецькою, французькою, але все ще вважають власну українську мову говіркою, які надають перевагу запропонованій польським сеньйором прибутковій парафії над роботою на користь гіпотетичної української сторони.

Величезною заслугою цієї книги є можливість зануритись у Європу, яка є ще дуже далекою від Європи після Версальської угоди, – горн, у якому окреслюються й розпадаються ті чи інші конструкції, але в якому люди продовжують утверджувати свій життєвий і творчий потенціал, що не відступає перед непевністю горизонтів.